

OM DET INTE ÄR FÖR SENT

Av Eva Moberg

Med åren tycker jag mig förstå mer och mer av det starka känslöengagemang, den stora kunskapsmassa och den enorma ansträngning som ligger bakom bedriften Väckarklocka. Och den dödliga besvikelse det måste ha inneburit att den inte lyckades väcka.

”Hur kunde det hända?” frågar människor efteråt. ”Hur blev det möjligt?” Galenskaperna framstår som så oförklarliga. Ändå så målmedvetet och beslutsamt verkställda.

Jag hoppas slippa leva den dag de arma överlevande efter nästa större krig ställer den frågan. Annars skulle jag faktiskt kunna besvara den: Det händer oftast av samma skäl som det händer hela tiden. Men detta skäl är så pinsamt enkelt och självklart att få orkar höra det. Det där är ju ”verkligheten”, det är ju ”människans natur”, tror man.

Skälet är nämligen att kvinnor och barn och deras liv och behov är sekundära i förhållande till ”manliga” värden och normer. Och så har det inte alltid varit. Då skulle Homo Sapiens aldrig ha kunnat växa fram.

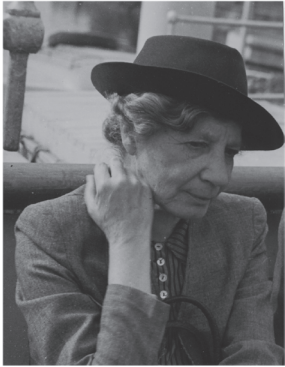
Att det här påståendet låter så extremt beror just på att barnens och kvinnornas historia är en så liten bråkdel av Historien, som är människans.

Så här sa Buckminster Fuller, visionären och miljöarkitekten, i amerikansk tv år 1968:

Världen kanske kan räddas om kvinnorna återtar den ledande roll de sannolikt har haft under förhistorien. Och det skulle vara helt ok om männen fortsatte ägna sig åt sina spel och sporter, sina krigsleksaker och krigsmaskiner. Bara ingen fortsätter tro att det har nånting att göra med samhällets väl och ve.

Men hur skulle kvinnorna kunna rädda världen? Man blir inte ädlare och mer utvecklad av att vara förtryckt. Man uppnår inget högre stadium av att ha berövats makten över sin kropp.

Att påstå att patriarkatet har lett oss till avgrundens rand är inte ett uttryck för manshat, och det är inte skuldbeläggning av män, men snarare ett sakligt konstaterande. Under 1900-talet dog omkring 100 miljoner människor i olika krig. Ändå ses militära perspektiv som mest

Elin Wägner på väg till
Kreta

realistiska. Utrikespolitisk "realism" är fortfarande att tro det värsta om motparten. De som vägrar avskaffa sina egna kärnvapen hotar med krig om andra följer deras exempel – såvida de inte är allierade. Och nu har vi fått den ideala och slutgiltiga fienden – terrorismen, ett väsen som kan finnas alltid och överallt och därför ger militarismen evigt liv.

Under tiden lever hundratals miljoner barn i undernäring eller svält, utan rent vatten, sjukvård och skola, mitt i vuxnas våld och konflikter.

Medan grupper och enskilda över hela världen strävar med beundransvärd uthållighet för att vända utvecklingen så är det överordnade politiska mönstret fortfarande detsamma: världen ses som en tävlingsarena, en kapploppning, när det inte är huggsexa eller ett slagfält. Det gäller att segra, slå ut, dominera, exploatera, expandera, komma först, vinna mest och sitta högst. Detta kallas verklighetens natur, som man gör klokt i att rätta sig efter om man inte vill vara en naiv romantiker.

Kriget är inbyggt i manssamhällets tankestruktur. Patriarkatet och kriget är tvillingar och har vuxit upp tillsammans. Kriget göder manlighetsidéerna och dessa i sin tur göder kriget.

Skulle feminismen kunna ändra på det?

Jag förde på 60-talet en polemik med Barbro Alving, Bang, i den här frågan. Hon var hängiven lärjunge till Elin Wägner, inte minst när det gällde kampen mot Kriget. Båda fäste ett intensivt och alltmer desperat hopp till kvinnorna för att en mänsklig framtid skulle vara möjlig och krigsgalenskapen stoppas.

Jag ville hålla isär feminism och pacifism. Även jag var och är pacifist, men jag satte inte in feminismen i det sammanhanget. Den handlade för mig om frigörelse och rättvisa. Bang undrade vad jag menade att kvinnorna skulle använda sin frihet till. Skulle de fortsätta som männen? Hon efterlyste bland annat "ett kvinnligt viljeliv i en atomtid", "en kvinnofront mot allt som är människofientligt".

Som jag såg läget gällde det i första hand att få kvinnor erkända som fullvärdiga människor och sinsemellan olika individer. Det primära var att få jämställdhet i alla ekonomiska, juridiska, sociala och yrkesmässiga sammanhang. Och då kan man inte, skrev jag: "samtidigt släpa med sig föreställningen att de just som kvinnor ska utöva en särskild sorts inflytande". De kvinnor som ville kämpa mot kriget skulle göra det som människor, inte för att de är kvinnor, tyckte jag. Annars blir *män som sådana* det människofientliga, och det är både fel och farligt. Många kvinnor stöder kriget, många män vapenvägrar. (*Kvinnosaken som frälsningslära*, se litteraturlista Moberg, Eva).

Jag tror det var helt riktigt att undvika en särartsfeministisk utveckling. Kvinnorna måste först erövra redskapen för att med dem kunna förändra manssamhället. Men Bangs och Wagners farhågor var mycket välgrundade, det kan jag se idag.

Vi har kommit till en punkt där "jämställdhet" inte räcker. Den måste förbli central, men "jämställdhet" har i alltför hög grad inneburit anpassning till den överordnade normen. Det har lett till – en kanske omedveten – identifikation med manssamhällets djupast rotade föreställningar.

Elin Wägner förutsåg det som nu har hänt: hur systemet avvärjar, neutraliserar och oskadliggör. Först och främst har de kvinnor som fått tillträde till de höga posterna i huvudsak redan delat manssamhällets värdenormer, med enstaka undantag. Men också de andra neutraliseras vanligen gradvis. Det sker ofta omärkligt även för dem själva. Anpassning belönas med framgång; motstånd och kritik kan leda till utebliven information och till och med utfrysning. Även feminister lär sig de så kallade realiteterna och håller god min för att kunna påverka. Den mänskliga lojaliteten och grupptricket gör resten.

Sverige – världens mest jämställda land – ligger i topp bland världens vapenexportörer. Vi exporterar vapen till diktaturer och krigförande länder, i klar strid med lagen. Sverige krävde länge för egen del undantag från ett internationellt förbud mot klusterbomber, som i särskilt hög grad drabbar civila, inte minst barn.

Våra jämställda regeringar har inte ökat utan minskat kvinnors inflytande på frågan om krig eller fred. Förr motiverades vårt försvar åtminstone som ett skydd för vårt oberoende och vårt territorium, och syftet med neutraliteten var att hålla oss utanför krig. Nu ska vi i stället genom EU-medlemskapet ställa upp militärt i maktpolitiska strävanden långt bortom vår kontroll. Demokratien ska försvaras med upphävd demokrati.

I stället för att söka undgå krig ska vi nu frivilligt dra på oss fiendskap, gå i krig var som helst i världen, även utan FN-mandat. Starka viljor och intressen föser oss dessutom framgångsrikt allt närmare NATO, som inte bara vägrar avskaffa kärnvapen utan också kräver att få vara först med att använda dem.

Den månadslånga icke-spridningskonferensen i Washington 2005, där 160 länder deltog, blev ett totalfiasko, något som åsyftats av starka intressen. Fredsrörelserna i många länder hade lagt ner ett enormt arbete på att visa konkret hur kärnvapen skulle kunna avskaffas. Nästan inget av detta kom fram i medierapporteringen. I Sverige – det mest jämställda landet – mottogs misslyckandet med en gäspning.

"Jämställdhet" har i alltför hög grad inneburit anpassning till den övergripande normen.

Elin Wägner förutsåg det som nu har hänt: hur systemet avvärjar, neutraliserar och oskadliggör.

Alva Myrdal och Inga Thorssons insatser för att främja fred och nedrustning respekteras bara i högtidstal.

Motståndet ligger i medieskugga, för att inte säga kompakt mörker. Utom möjligen när det är "action", när det stör, blockerar, "bråkar" eller är "oroselement" vid högt rankade tillfällen, som när maktfigurerna behagar sammanstråla för att skaka hand och utväxla garderade pratbubblor.

"Audiensernas tid är förbi", skrev Elin Wägner för snart 70 år sen. Det gäller fortfarande eller kanske ännu mer i dag. Utomparlamentariska massaktioner tycks vara det enda som får media att vakna till, åtminstone för några dagar. De globala jättedemonstrationerna strax innan Irak-kriget startades illustrerade detta. De kom bara för sent.

Varför accepteras kärnvapen i Europa även av feminister? Kärnvapen är under alla omständigheter massmord på barn och på framtiden. Att rikta dem mot en fiende som själv inte har dem är militärt meningslöst och politiskt självmord. Att rikta dem mot en fiende som själv har dem är fysiskt självmord och mord på framtiden. Varför finns de då fortfarande?

Två tunga orsakssammanhang är hopkopplade. Det ena är förstås det militära forskningsindustriella komplexet som lever sitt eget verklighetsfrämmande liv och ändå i symbios med ekonomierna. Det andra är de obsoleta men livslevande idéerna om manlighet, om "styrka" och "svaghet", där allt förintande vapensystem betraktas som "styrkor". De manliga normernas avgörande betydelse för rustningar och krig har ännu inte på allvar tagits upp på den globala agendan.

Ingen har uttryckt det tydligare, i varje fall ingen man, än Stephan Mendel-Enk i sin utmärkta bok *Med uppenbar känsla för stil*: "Den dominerande manligheten är en våldsideologi, en livsfarlig logik och en kollektiv sinnessjukdom".

Med åren tycker jag mig förstå mer och mer av det starka känslöengagemang, den stora kunskapsmassa och den enorma ansträngning som ligger bakom bedriften "Väckarklocka". Och den dödliga besvikelse det måste ha inneburit att den inte lyckades väcka. Främsta skälet var sannolikt den extremt ogynnsamma tidpunkten. Men även de som läst boken senare, som jag själv på 60-talet, har ofta hindrats att helt gripas av budskapet på grund av visionens bredd och brokighet, där olika delar stött bort eller inte blivit förstådda.

Personligen hade jag lite svårt för hänvisningarna till Gud, och för vad

Den dominerande manligheten är en våldsideologi, en livsfarlig logik och en kollektiv sinnessjukdom. Ur Stephan Mendel-Enk "Med uppenbar känsla för stil".

jag såg som risken för särartsromantik, och för att kvinnor på nytt skulle kedjas vid hus och hem, trots att det inte var avsikten. Däremot såg jag redan då som oerhört väsentligt allt som gällde ”kvinnornas glömda historia – en sjunken kontinent som långsamt stiger upp ur havet”. Här har jag sökt fördjupa mig mer och mer på senare år. Men särskilt i Sverige råder ett märkligt immunförsvar mot hela detta område, trots jämställdheten, eller kanske på grund av den.

Idag framstår för mig nödvändigheten av en ”polväxling” som det centrala och helt aktuella budskapet i boken.

Polväxling som en förutsättning för krigens avskaffande och en mänsklig framtid. Det handlar inte om att ”krossa” något eller ”besegra” något eller ”utplåna” något. Det handlar om att omfördela tyngdpunkter och vända på statusstegen. Det är inte i första hand män och kvinnor som ska byta plats utan värden och prioriteringar. I dagens läge är en sådan polväxling lika fjärran som behovet av den är akut. Jämställdheten har bara ytligt påverkat värdesystemet.

Kruxet är att mansrollen är uppbyggd som försvar – murar, vapen, makt, stöddighet, tigande, oberördhet – mot just det som måste utvecklas: prestigelöshet, självkänedom, empati, kringsyn, ömsesidighet och sårbarhet (utan vilken ingen känslomässig utveckling kan äga rum). Män kan inte bejaka dessa sidor hos sig själva så länge de ser ner på dem. De män som tagit upp kampen mot denna ”manlighet” ser jag som den främsta – för att inte säga den enda – hoppingivande faktorn för närvarande. (Detta skrivs i september -08).

Att bli man är en träning i konsten att inte känna, det är en slutsats som manliga mansforskare har dragit av sina studier. Men den behöver preciseras: ...att inte känna de ”kvinnliga” känslorna – medkänsla, rädsla, sorg, ömhet osv. Det är dem man ständigt avser när män och mansvärlden antas stå för förnuftet och kvinnor för känslor.

Det här är en djupt rotad felsyn. Kvinnornas roll och uppgifter har i högsta grad krävt användning av förnuft: planering, organisation, förutseende, uträkning, bedömning av risker, kalkylering av tillgångar och brister, observationer av örters verkningar, växtplatser, tillredning och så vidare, allt det som Elin Wägner visste så mycket om. Männens roll och uppgifter har i högsta grad gynnat utveckling av mycket starka känslor: gänglojalitet, äregirighet, hämndlystnad, svartsjuka, prestigejakt, aggressivitet och dyrkan av ledare.

Det är de starka känslorna kring våldet som bär upp och driver större delen av den manliga publikens underhållningskonsumtion. Ändå fortsätter många att se det manliga som rationellt och det kvinnliga som känslösamt.

En polväxling skulle inte betyda en förstärkning av känslor på bekostnad av förnuft. Det finns ingen oförenlighet mellan dessa två, tvärtom, just den myten har skapats av patriarkatet. Vad vi mest behöver är många och effektiva ögonöppnare, så att vi ser sentimentaliteten i våldskulturen, dess ytlighet, dumhet och förljugenhet. Och i stället ser den verkliga dramatiken, den som utspelas under barnets allra första år, när människans kommande möjligheter grundläggs eller spolieras genom den miljö och den behandling han eller hon råkar få. (Inte så att vårt öde slutgiltigt fastläggs då. Långtifrån alla barn som misshandlas blir själva barnmisshandlare. Men nästan alla barnmisshandlare har själva blivit misshandlade som barn).

Idag finns en rikedom av vetenskapliga belägg för både hjärnans formbarhet och betydelsen av det som händer i livets början, kunskaper som på Elin Wägners tid fanns i sin linda men som nu framstår som oavvisliga. De visar att Homo Sapiens psykiska tillblivelse är en nyckelfaktor som vi måste förstå för att om möjligt kunna hejda det annalkande vansinnet. Och det leder i sin tur direkt till ”kvinnornas glömda historia – den sjunkna kontinenten”.

Att kvinnans historia i stort sett varit uttraderad ur historisk kunskapsförmedling har omöjliggjort en någorlunda klar bild av människans utvecklingsmöjligheter.

En ny världshistoria skulle, i extremt koncentrat, kunna se ut ungefär så här: Homo Sapiens blev en art som på grund av sin stora hjärna måste födas för tidigt och som därför formas långt efter födelsen. Grundläggande ting utvecklas i hjärna och känsloliv under den första tidens intima samvaro med vuxna – speglingen, samspelet, kommunikationen, språket, empatin, sensibiliteten. Den här ”mentaliseringen” erkänns numera inom såväl hjärnforskning som psykologi som en avgörande process, även om hjärnan kan fortsätta att utvecklas i många år än. Ursprungligen måste alltså människohonan ha varit huvudansvarig för framväxten av det som vi betraktar som mänskligt.

Men långt senare kunde män genom sitt fysiska övertag placera både

kvinnor och barn i ett slags reservat och göra dem till andrahandsmänniskor. Kvinnors livsviktiga funktioner förvandlades till handikapp. Själva kunde männen exploatera världen och varandra och betrakta sig som Guds avbilder. Barnet fick dela kvinnans låga status vilket har konsekvenser än idag.

Det är genom barnets fleråriga tillblivelse som patriarkatets mest ödesdigra skador har drabbat Homo Sapiens. Alltför många mödrar blev – genom instängdheten, de många för tidiga och påtvingade graviditeterna med icke-valda män – alltför otrygga, rädda, frustrerade, begränsade, hämmade och känslomässigt labila för att kunna gynna barnets ”mentalisering”. De blev också ofta benägna att ta ut en del av sin bitterhet och vanmakt på barnen. Till detta kom fädernas ofta hårda ”fostran”.

Människans psykiska evolution kom av sig och blev delvis snedvriden, medan hennes yttre kompetens utvecklades långt bortom hennes förmåga att hantera konsekvenserna av den.

För att senare kunna ”höja sig”, bli jämställda och inte beläggas med nya bojor har kvinnor tvingats överta manliga normer och inte minst männens bild av historien.

Det här går inte längre. Vi vet nu att vägen genom barnet är vår enda möjlighet att uppnå en mental nivå i paritet med vår yttre expansion. Människan föds inte med en oföränderlig natur, som de flesta tror. Hon är en varelse under utveckling.

24 länder har följt Sveriges exempel och förbjudit barnaga, en reform som genomdrevs under segt och hånfullt motstånd. Den är sannolikt mer krigsförebyggande än tusen miljarder i rustningar.

Sverige måste ta sin roll som föredöme på området på allvar. Tillsammans med de likasinnade männen borde kvinnorörelsen nu lyfta upp Barnet – alla barns villkor, arbete med barn, kunskap om barns utveckling – till högsta prioritet, ekonomiskt, socialt, vetenskapligt, i världen.

Man måste våga hoppas att vi nu har kommit så långt att det här inte tolkas som hemmafru-ideologi, något som alltid stärker patriarkatet. Men det betyder inte heller individualiserad föräldraförsäkring, vilket innebär en fastlåst fördelning av föräldraledigheten, det vill säga inga perioder kan överlätas mellan föräldrarna.

Pappamånaderna var banbrytande. De bör vara lika många som mammas. Men reformer som syftar till att förändra människor och samtidigt förutsätter att de redan är förändrade ska man akta sig för.

Reformer som däremot blir nödvändiga är bland annat:

Obligatorisk, fördjupad och breddad föräldrautbildning, kraftig höjning ekonomiskt och socialt, av förskollärares och barnskötarens status, kortare *daglig* arbetstid för småbarnsföräldrar utan ekonomiskt avbräck, att Sverige ännu mycket mer än hittills i internationella sammanhang aktualiserar barns villkor och fokuserar bistånd på de första åren och kvinnors reproduktiva hälsa.

Det är främst i de globala sammanhangen som hela vidden av patriarkatets kvarlevande makt framträder. Och tiden går. Kanske kommer vi alla att för sent inse vad som hade varit möjligt.

ELIN WÄGNER-SÄLLSKAPETS PRIS TILL STUDENT VID ST SIGFRIDS FOLKHÖGSKOLA

Ett Elin Wägner-pris på 2000 kr per år delas ut till den elev vid St. Sigfrids folkhögskola som under året i en uppsats, ett projektarbete eller konstnärligt arbete lyft fram Elin Wägner och hennes verk eller vidareutvecklat hennes idéer om jämställdhet, fred och varsamhet med naturen. Priset utdelas i samband med Elin Wägner-sällskapets hösthelg i slutet av september.

År 2005

Karin Blom, elev på folkhögskolans journalistkurs läsåret 2004/2005, har under sitt utbildningsår valt ämnen för sina artiklar i Elin Wägners anda. Hon arbetar i ett samhälle som inte längre är Wägners. Många av Elin Wägners kvinnofrågor är alltjämt olösta, exempelvis kvinnors tunga dubbelarbete i yrkeslivet och hemmet. Men kvinnornas politiska inflytande har förbättrats. Och utnyttjandet av kvinnliga kontorister är kanske ett mindre problem idag. Annat har tillkommit, skönhetsoperationer efter utseendeideal från diverse tv-program, eller trafficking som indikerar en grym skillnad mellan att vara kvinna i Öst- och i Västeuropa. Om bland annat detta har Karin Blom skrivit. Hon har också gjort en lokal undersökning om hur ofta männen går fria i våldtäktsmål behandlade av Växjö tingsrätt.

Karin drivs av ett engagemang i det hon gör. Hon är på samma gång ilsken och nyanserad, vilket är en utmärkt kombination för en skribent och debattör.

År 2006

Jeanette Dalrot, elev på skolans bildlinje. I sin målning ställer Jeanette precis de frågor som Elin Wägner gjorde. Finns det plats i vårt samhälle för en ung kvinna som själv vill inrätta sitt liv? Eller är det bara de färdiga reducerande mallarna som erbjuds? Hur navigerar man rätt i en svår tid? 2000-talet är på många sätt annorlunda än det tidiga 1900-talet. Men har livet för de unga kvinnorna verkligen blivit bättre? Den frågan är väl värd att ställa – efter en betraktelse av Jeanettes målning.

År 2007

Katarina Borg, elev på journalistkursen, skriver om sitt småländska familjeliv nästan 70 år efter att Elin Wägner stakade ut sin vision. Hon gör sig till tolk för en generation kvinnor som är helt etablerade i samhället, men som slits svårt av att både vara duktiga på jobbet, ge barnen det lugna och trygga hemmet, och samtidigt vara engagerade i samhället. Är uppdraget ens möjligt?

År 2008

Jacob Hederos blev fascinerad av folkhögskoleläraren Börje Svensson och gjorde en film om honom. Filmen handlar om en människa som drivs av en vision, och som vill leva den. På ett intressant sätt närmar sig Jacob Hederos frågan om individuella ställningstaganden och om individens ansvar. Med filmen visar Jacob också att han har en utmärkt känsla för bilder och filmrytm. Alla moment från intervju till filmning och klippning har gjorts av honom själv.